

Eski Anadolu Uygarlıklarında "Biyetik"

"BIOETHICS" IN ANCIENT ANATOLIAN SOCIETIES

N. Yasemin OĞUZ*

* Dr.Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Deontoloji A.D., Öğr. Gör., ANKARA

Özet

Bu makalenin amacı, hiyoetiğin Anadolu'daki köklerini vurgulamaktır. Kuşkusuz Anadolu dünya üzerinde en eski uygarlıklara ev sahipliği yapmış topraklardır. Yapılan arkeolojik çalışmalar ilk çağlardan beri Anadolu 'da insan yaşamının olduğunu göstermektedir. Dünyanın en eski yerleşimleri de bu kara parçasında kurulmuştur.

Tarihte geriye doğru gidildikçe kavramlar bulanıklanır. Özellikle kavramların taşıyıcısı olan dil, alı kümeleri ayrılmamış soyul kavramları iletmekte yetersiz kalır. Bu nedenle bu makalede hiyoetiğin, temel insan uğraşlarını eliyünlerini ve toplumsal sorumluluklarını içeren en geniş tanımları kullanılmaktadır.

Anadolu 'da yazılı tarihin ilk olarak Astr ticaret kolonileri ile başladığı söylenebilir. Ancak Astr Devleti Mezopotamya 'da kurulmuş olğundan Anadolu 'mm yazılı tarihinde bildiğimiz ilk devletin Hititler olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Astr ticaret kolonileri ile ilgili olarak elde bulunan yazılı metinlere bakarak. Asujurn kurdukları ticaret kolonilerinde oldukça ayrıntılı bir ticaret ahlakının olduğu, kaçakçılığın hoşgörülmediği ve denetlendiği, engellenmeye çalışıldığı söylenebilir.

Hititler M.Ö. 2000 yıllarda Anadolu'da K00 yıl süren bir devlet kurmuşlardır. Hiyoetiğin ağırlıklı konulardan biri olan tıba bakılacak olursa. Hititler hu açından oldukça gelişmiş oldukları görülmektedir. Hititlerde temel etik değerin "temizlik" olduğu söylenebilir "Temiz" sözcüğü yalnızca somut un/umdu "kirli olmayan" anlamına gelmemekte, aynı zamanda "ivi, doğru ve linkli" anlamlarına da gelmektedir.

Geliş Tarihi: 30.06.19%

Yazışma Adresi: Dr.N.Yasemin OĞUZ
Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi
Deontoloji A.D., ANKARA

* 1-5 Kasım 1995 tarihlerinde Sicilya'da düzenlenen "The Mediterranean Rools ofBioethics" başlıklı 4 ılı Mediteranean Meeting oJBioethics toplantısında sunulan illetinden kısaltılmıştır.

Summary

The purpose of this article is to emphasize the roots of bioethics in Anatolia. Anatolia is a land which has hosted the most ancient civilizations in the world. Archaeological searches showed that there has been human life in Anatolia since antiquity. The oldest settlements of the world were established on this land as well.

When going back into history, it is found that concepts are dimmed. Especially the language which carries the concepts to be inadequate in conveying abstract concepts. So in this article the broadest definition of bioethics consists of the social responsibility and ethics of basic human professions, will be used.

Written history can be said to have begun with the Assyrians who were the first to establish settlements (trade colonies) in Anatolia. But as the Assyrian State established in Mesopotamia, it will not be wrong to say that the State of Hittites are the first in Anatolia's written history. It can be understood from the available information about Assyrian trade colonies that they had a detailed commercial code; they had a strict control in order to prevent smuggling.

Hittites founded a state in Anatolia in 2000 B.C. which lasted 800 years. When medicine, one of the most significant subjects of bioethics, is taken into consideration, it can be seen that Hittites were well-developed from this aspect. Basic educational value in Hittite civilization was cleanliness. "Clean" was not only a word for not being dirty which can be seen as a concrete meaning, but also it was used instead for "good, right and just".

The Gathians, who had a monotheistic religion, were completely alien to Hittite polytheism, settled in the high plateau where the Hittites had lived before. They joined with the native population of Anatolia and adopted some aspects of Hittite civilization. Social leaders in Gathian society were the Druids. They were chosen regardless of any kind of hierarchy, they lived with the people and shared their daily tasks, they were assumed to be wise people. They did not build any dogmas and they were very different from classical priests. They symbolized the conscience of the society; they established the moral values and they led the society by them. So they could be assumed as the ethicists of that age.

Hitit Uygurlığı imi asıl izleyici/eri olan Galatlar, tek tanrılı bir dine sahiptirler ve Hititlerin politisik dinine yabancıdır. Galat 'kr Hitit/erin yerleştikleri yüksek platoya yerleşip Anadolu 'mm yerli halkı ile kaynaşarak Hitit kültürünü almışlardır. Galatlarda toplum liderlerini oluşları sınıfa Drüidler denmektedir. Bu grubun üyeleri herhangi bir hiyerarşiye bağlı olmaksızın halk arasında yaşayan, onlarla aynı gündelik işleri paylaşan, bilge kişilerdir. Dogma koymamışlardır ve klasik din adamlarına benzemezler. Bir anlamda toplumun vicdanını temsil ettikleri, ahlaki değerleri belirleyip toplumun yönlendirdikleri söylenebilir. Bu bakımdan günümüzün etikçilerine benzetilebilirler.

Anahtar Kelimeler: Biyoetik, Biyoetik tarihi

T K lin Tıbbi Etik 1997.5:125-132

Bu yazının amacı, biyoetiğin Akdeniz yöresindeki kökenlerinin araştırılmasına, onun Anadolu'daki köklerini vurgulayarak katkıda bulunmaktır. Kuşkusuz Anadolu dünya üzerinde en eski uygarlıklara ev sahipliği yapmış topraklardır. Yapılan arkeolojik çalışmalar ilk çağlardan beri Anadolu'da insan yaşamının olduğunu göstermektedir. Dünyanın en eski yerleşimleri de bu kara parçasında kurulmuştur (1). Biyoetiğin Anadolu'daki kökenlerini araştırmaya belki de ilk insan topluluklarından kalan arkeolojik buluntularla başlamak gerekir. Özellikle çağının olanaklarına göre son derece gelişkin tıp araçları (bisturi, iğne, kaşık, pens vs.) insan yaşamına, sağlığına ve acısına saygının göstergesi olarak yorumlanabilir. Ancak bu yorumsal yaklaşım bu yazının kapsamı dışında bırakılmıştır.

Biyoetiğin Anadolu'daki kökenlerinin açık biçimde yazılı tarihin başlangıcından sonra ortaya çıktığı söylenebilir. Yazılı tarih Sümerlerin M.Ö. 3500'lerde çivi yazısının bulunmasıyla başlamıştır. İlk bulunan metinler 1887'de Orta Mısır'da Tell-el-Amarna'da yapılan kaçak kazılarda ortaya çıkmıştır. Bu metinler M.Ö. 1400'lere aittir. Sümerler Asya'dan gelip Mezopotamya'da yerleşmişlerdir. Anadolu'da Sümerlere ait hiçbir koloni bulunmamıştır. Ancak Sümer Uygarlığı Asurlu tüccarlar tarafından Anadolu'ya taşınmış ve Hititleri etkilemiştir (2). Sümerler güneybatı yönünde Mısır'la da güçlü bağlar kurmuş ve oradan elde ettikleri kültürel unsurları da Hitit'e aktarmışlardır (3).

Biyoetiğin Tanımı

Tarihte geriye doğru gidildikçe kavramlar bu-

In this article, the influence of ancient Anatolian societies on the ethical values of today will be discussed.

Key Words: Bioethics, History of bioethics

T K lin J Med Ethics 1997, 5:125-132

lanıklasın Özellikle kavramların taşıyıcısı olan dil, alt kümeleri ayırmamış soyut kavramları iletmekte yetersiz kalır. Öyle ki zaman zaman bu kavramları tanımlamak için niteleyici sıfatlar kullanmak gerekir (Atina Demokrasisi gibi). Çağımız için bile oldukça yeni bir kavram olan biyoetik de böyle bir kavramdır. Bu nedenle bu makaleye biyoetiğin tanımı ile başlanacaktır.

Biyoetiğin pek çok tanımı yapılmıştır. Bunlar kabaca şöyle sıralanabilir:

1. Çağımızın tıp etkinliğinde son on yıllarda ortaya çıkan değer sorunlarının konu edildiği, tartışıldığı, araştırıldığı disiplinlerarası alan; bu tanım biyoetikle biyomedikal etiği kesiştiren bir tanımdır ve biyoetiğin en dar tanımıdır.

2. Yalnız çağcıl bilimsel-teknik gelişmenin davı edici hekimlikte ve tıp-biyoloji araştırmalarında neden olduğu değer sorunlarına değil, bilimsel araştırmalarda dürüstlük, koruyucu hekimlik, sağlık siyasası, sağlık hizmetlerinde kısıtlı kaynakların dağılımı gibi başka ve ilkece toplumsal yanı ağır basan yönlerini de araştıran alan; bu daha çok tıp eriğinin karşılığı olarak düşünülebilecek bir tanımdır.

3. Yukarıdakine ek olarak her türlü bilimsel ve teknik araştırmada kendilerinden yararlanan hayvanlara karşı sorumluluklarımızı da içeren alan.

4. Tıp alanının ve bilim alanlarının ötesinde, kendimiz de içinde olmak üzere tüm yaşama ya da tüm canlı türlerine karşı, onlarla değişik ilişkilerimiz sırasında ortaya çıkan sorumluluklarımızı ele alan bir disiplin; bu biyoetiğin çevresel ya da çevre-bilimsel etiği de içine alan geniş bir tanımdır.

5. Biyoetiğin en geniş tanımı belli başlı insan uğraşlarının toplumsal sorumluluğu ya da etik'i anlamına gelişidir. Bu tanıma göre yukarıdakilere ek olarak değişik uğraşlardaki değer nesnelere (insan, değişik ya da tüm hayvanlar, tüm canlı varlıklar) biyoetiğin konusunu oluşturabilmektedir (4).

Bu yazıda sonucu ve en geniş tanımıyla biyoetiğin ele alınması uygun görülmüştür. Bunun temel nedenlerinden biri, tarihsel olarak geriye gidildikçe kavramların dile getirilmesinde ortaya çıkan bulanıklıktır. Kavram bir yana bırakılıp "biyoetik" dilsel açıdan ele alınacak olursa, terim ilk kez 25 yıl önce "Bioethics : Bridge to the Future" adlı kitabın başlığı olarak, A.B.D. Wisconsin Üniversitesi Tıp Fakültesi Onkoloji Bölümü öğretim üyelerinden Van Rensselaer Potter tarafından kullanılmıştır. Kitabının ithaf bölümünde Potter kitabını etik'in biyoetik'e uzanacağını önceden gören Aldo Leopold'un anısına adadığını söylemekte, ancak Leopold'un "biyoetik" sözcüğünü daha önce kullanıp kullanmadığını belirtmemektedir (4,5). Görüldüğü gibi söz konusu alanın dile girişi çok yemdir. Bu nedenle sözcük bir yana bırakılıp zaman içinde olgunlaşan içeriği vurgulayan en geniş tanım benimsenmiştir. Yukarıda sözü edilen seçimi ikinci nedeni, bu geniş tanımın bios ya da bio-ıun tanımladığı canlılık ve onunla ilintili tüm unsurları içermesidir. Şu halde geçerli tanım çevresel ve uğraşsal değer sorunlarını da içeren bir tanımdır.

Neden "Anadolu"

Tarihte Anadolu'nun önemi bugün artık tartışılmayan bir gerçektir. Bu gerçeğin iki önemli boyutu vardır (1-3,6).

1. Anadolu'nun ilk çağlardan beri insanların yaşadığı bir toprak parçası oluşu,

2. Bu toprak parçasının aynı zamanda kültürler için bir köprü, bir buluşma ve kaynaşma yeri, bir geçit oluşturmasıdır. Bunun neden Anadolu'da gerçekleştiği konusunda Prof. Dr. Yaman Örs'ün ilginç bir savı bulunmaktadır. Örs'e göre dünyanın coğrafi yapısına bakıldığında yarımadaların genellikle güneye, bir başka kara parçasına değil, denize yöneldiği görülür. Bering Boğazı ve Anadolu gibi az sayıdaki oluşum ise, doğu-batı doğrultusunda ve bir başka kara parçasına doğru yönelir. İşte

Anadolu'nun kültürel geçit oluşunun kaynağını bu coğrafi özellik oluşturmaktadır (6).

Konumuz açısından her iki boyut da önemlidir. Anadolu'da hem tarihte çok gerilere uzanmak olanaklıdır, hem de farklı kültürel yapıları, dolayısıyla farklı ahlâki ve hukuki eğilimleri aynı topraklar üzerinde yanyana, kimi zaman da birbirine karışmış biçimde görmek olasıdır. Anadolu'da bu tarihsel ardışıklık hiç bozulmadan günümüze dek gelmiştir. Bu nedenle biyoetiği de çeşitli gelişmişlik düzeylerinde günümüze kadar izlemek olanaklıdır.

Sümerler "den Hitit'e

(Yazılı Tarihte En Eski Anadolu Uygarlığı)

Yazılı tarihte Anadolu'da ilk olarak Asur ticaret kolonileri görülmektedir. Ancak Astır Devleti Mezopotamya'da kurulmuş olduğundan Anadolu'nun yazılı tarihinde bilinen ilk devletin Hititler olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Asur ticaret kolonileri ile ilgili olarak elimizde bulunan yazılı metinlere bakarak, Asurların kurdukları ticaret kolonilerinde oldukça ayrıntılı bir ticaret ahlâkının olduğu, kaçakçılığın hoşgörülmediği ve denetlendiği, engellenmeye çalışıldığı söylenebilir (2).

Hititler M.Ö 2000Tİ yıllarda Anadolu'da 800 yıl süren bir devlet kurmuşlardır. Hitit dili Hint-Avrupa kökenli bir dildir. İbrance'de Hittim'in karşılığı olan Hititlerden İncil'de Het oğulları diye bahsediliyorsa da yapılan araştırmalar bunların Anadolu'daki Hititlerle ilgili olmadığını ortaya koymaktadır (2).

Hititlerde temel etik değer "temizlik" olduğu söylenebilir. "Temiz" sözcüğü yalnızca somut anlamda "kirli olmayan" anlamına gelmemekte, aynı zamanda "iyi, doğru ve haklı" anlamlarına da gelmektedir. "Pis" olmak bir tür suçtur. Bir kişinin "temiz düşünceleri" ve "temiz davranışları" olması, onun ahlâkları olduğu anlamına gelmektedir. Hitit krallarından 3. Mırsili'nin yazdığı bir mektupta "Benim temiz niyetlerim temiz hareketlerimden bellidir." biçiminde bir ifade yer almaktadır (2). "Temiz olmak" bedenden ve bireyden başlayan ve topluma yansıyan bir özellik olarak ortaya çıkmaktadır. Henüz uğraşların yeni ayrılmaya başladığı bu dönemde temiz olma zorunluluğu, uğraş kuralları arasına da girmiştir. Örneğin tüm Hitit insanları.

kadm-erkek vücut kıllarını temizlerlerdi. Ekmek yapanlar için özel olarak yazılmış bir yasayı içeren tablette "ekmek" yapanlar kıllarını kazısınlar ve tırnaklarını kessinler." (2) denilmektedir. Bu yasa insanların sağlığını yakından ilgilendiren bir uğraşın üyelerinin toplumsal sorumluluğunu belirlemesi açısından önemlidir. Benzer biçimde kutsal ateşi nefesi ile kirletmemesi için din adamlarından bir kısmına de peçe takma zorunluluğu getirilmiştir. Hititler temizlik için öze! maddeler kullanmışlardır. Hititlerin temizlikle ilgili düşünceleri toplum yaşamlarına da büyük ölçüde yansımış ve oldukça gelişkin kanalizasyon şebekeleri kurmalarına yol açmıştır. Böyle kendilerini, evlerini ve mabetlerini temiz tutmaya çalışmışlardır. Bu konudaki bir başka örnek de Hititlerde halkın kullanımına açık su yataklarını kirletmenin yasalarca cezalandırılan bir suç oluşudur (2). Ancak temizlikle ilgili tüm bu verilere karşın Hitit'lerin temizlikle hastalık arasında nedensel bir bağ kurdukları söylenemez.

Ölü gömme âdetleri de yukarıda söz edilen temizlik düşüncesinin bir parçasını oluşturmuştur. Hititlerde farklı ölü gömme yöntemleri olduğu bilinmektedir. Gömme mezarlar ve yakma mezarlar biçiminde sınıflandırılan bu mezarların bir bölümünde, ölülerin yakıldıktan sonra kalan kemiklerin temizlenip bira ve şarapla dezenfekte edildiği, sonrasında ise ağzı sıkıca kapanan toprak kaplara yerleştirilip, toprağa gömüldüğü belirlenmiştir. Gömme mezarlardan bir bölümünde ise ölü bedenine fetusun ana rahmindeki duruşu biçiminin verildiği (Hoker duruşu) görülmüştür (7, 8). Bunun önemi ileride daha ayrıntılı biçimde açıklanacaktır.

Hititlerde en "temiz" davranışlardan bir verdiği sözü tutmaktır (2). Söz vermek o denli büyük öneme sahiptir ki yasalar kadar hatta ondan da üstün bir and içme ve yemin etme geleneği vardır. Örneğin en büyük Hitit krallarından biri olan 3. Hattusili Kaçka devletinin ilen gelenlerinin söz verip and içmesi üzerine, yazılı bir antlaşma yapmaya gerek gömleksizin ülkesine gen dönmüştür. Verdiği sözü tutmamak temizlenmesi çok güç, insanı yaşam boyu kirli yapan bir davranış olarak belirtilmektedir. Benzer biçimde yasalarda da yemin etmek I. dereceden geçerli bir kanıt olarak görülmektedir. Hitit mahkemelerine ait utanakların yazılı olduğu tabletler bunun örnekleriyle doludur. Hititlerde daha sonra hekimlikte

gördüğümüz türden uğraş yeminleri vardır. Bunlardan bugün bulunanlardan biri yangın gözcüleri ve orman işçilerine ettirilen yemindir. Bu yemin yangın çıkmaması için dikkat edilecek noktalardan ve yangın çıktığı zaman yapılacaklar konusundaki öncelikleri kapsamaktadır (2).

Hitit yasaları insan merkezli yasalardır ve temel özellikleri gelecek nesilleri korumak gibi temel bir kaygı içermeleridir. Birçok ilkel uygarlıktan farklı olarak Hitit yasalarında ceza yalnızca suçu işleyene verilirdi. Bunu tek istisnası devlete karşı işlenen, isyan ve benzeri suçlarıdır. Hitit yasaları cezayı suçu işleyene verirken, onun evini, bahçesini, tarlasındaki ürünleri ve hayvanlarını cezanın bir parçası olarak görmemekte: onları korumaktadır (2). Bunun, onları ne o anda söz konusu olan devletin ne de suçlu kişinin değil, gelecek nesillerin olarak gören bir anlayıştan kaynaklanabileceği düşünülebilir. Bu nedenle çoğu suçlarda suçlunun ailesine ve çocuklarına dokunulmamaktadır. Hitit yasalarını öven bir tablette, bu yasaların "kendi ağzıyla konuşamayan sığırın bile hakkını koruduğunu" belirtmektedir. Gerçekten de Hitit yasaları arasında hayvanları koruyan maddeler vardır (2). Bu da ilginçtir, çünkü gerçekten Hitit Uygarlığı insan merkezli bir düşünce yapışma sahiptir ve hayvanları aşağı bir canlılık türü olarak görür. Öyle ki tanrı sembolleri olmak dışında hayvan biçimine resmedilmiş tanrıları yoktur. Ancak yorumsal olarak Hititlerin, hayvanların korunmasıyla adalet ve geleceğin korunması arasında bir ilişki gördükleri söylenebilir.

Hitit Uygarlığı'nın gerek dinsel gerekse yasal açıdan en "pis" davranış olarak nitelediği durumlardan biri ensest'tir. Ensest Hitit yasalarınca ölümle cezalandırılan az sayıdaki suçtan biridir. Bu öylesine ciddi bir suçtur ki, öldüğünde kendisinin de tanrı olacağına inanılan kral bile bu suçu bağışlama yetkisine sahip değildir; ya da cezayı değiştiremez. Hitit yasalarınca ölüm cezası öngörülen öteki suçlar ırza geçme, hayvanla cinsel ilişki ve devletin otoritesine karşı gelmektir. Hitit yasaları ölüm cezasını göreceli olarak ender durumlarda vermektedir, sakatlanma ile sonuçlanan cezaları ise yalnızca kölelere uygulamaktaydı (2).

Biyoetiğin ağırlıklı konularından biri olan tıbbi bakılacak olursa, Hititlerin bu açıdan oldukça gelişmiş oldukları görülür. Hastalıkların neden-

lerinm bilinmediği çağlarda pek çok toplumda görüldüğü gibi, Hititlerde de hastalık bir tür ceza olarak görülüyordu. Bu ceza tanrısal bir nitelik de taşıyor ve ahlâkın bir ölçütü olarak kabul ediliyordu. Örneğin kralın hastalanması onun verdiği sözü tutmamasıyla, iyileşmesi ise tanrıya ömür boyu ahlâklı (temiz) olacağı konukunda söz vermesiyle iiiişkilendiriliyordu (2). Her ne kadar Hititlerde temizlik ve temiz olma konusunda pek çok ilginç bulgu varsa da, onların temizlikle hastalık arasında bir bağlantı kurmadıkları belirtilmekte, hastalıkta majik düşünce dışında herhangi bir nedensel bağlantı kurduklarına dair bir kanıt bulunmamaktadır (9). Hitit Uygarlığında hastalıkta hem somut hem de soyut anlamda kurulan ilişki çok anlamlı ve ilginçtir. Bunun en belirgin olduğu yerlerden biri, dinsel anlamda temizlenmek (arınmak) için de, hastalık tedavisi olarak da yıkanma, taranma, temiz elbise giyme, sonradan çıkarılıp atılan ya da yakılan elbise giyme ritüellerinin kullanılması gösterilebilir, Hititler hasta kişiyi az çok suçlu gibi algılıyorlardı (10). Ancak Hititlerde hastalara özel bir önem verildiği de görülmektedir. Bununla ilgili bir kaç örnek şöylece sıralanabilir.

Hitit yasaları hasta kişilerin suç işleseler bile cezalandırılmalarına olanak tanııyordu. Kişinin hasta olması bir tür özür olabiliyordu (2).

Kralların görevlerim belirten bir tablette "hasta olana yardım et, ona ekmek ve su ver, sıcaaktan bunamışsa onu serine, soğukta üşümüşse onu saçağa götür; aç olana ekmek, hastaya merhem ver," denmektedir. Bu ve benzeri tabletler sağlık hizmetlerinin ve hastaların sorumluluğunun devlet tarafından üstlenildiği ve hekimlerin kralın emrinde çalıştıklarını göstermektedir. Bunu tek istisnası kasten yaralanan kimselerin büyük olasılıkla cerrahi yöntemlerle tedavisinde, tedavi eden hekimin parasını devletten değil, suçludan almasıdır (10).

Her hür kişiden de hasta olan ötekine yardım etmesi beklenirdi. Buna tarihsel bağlamda bir tür sosyal dayanışma örneği olarak bakmak olanaklıdır.

Hitit Uygarlığı'nda Sümer'de ve Mısır'da olduğu gibi hekimler toplumun en güvenilen insanlardandıdır. Bu nedenle yönetimde üst düzeyde görevlere gelmelerinin dışında, Hititlerin çok önem verdikleri birçok veri nedeniyle anlaşılabilen katiplik görevi de onlara verilmiştir. Kâtip-devlet adamı-

hekim tipinin en iyi bilinen örneği 3. Hattusili'nin başdanışmanı Mitannamuwa'dır. Ayrıca hekimin mahkemedeki bilirkişilik görevine benzer bir uygulama Hitit'lerde de görülmektedir. Hekimler arasında bir hiyerarşinin söz konusu olduğu Hititçe'de bulunan ve hekim anlamına gelen farklı sözcüklerden anlaşılmaktadır. Hititler bu bakımdan Sümerlileri örnek almışlardır (10,11). Kadınlar devlet yönetiminde olduğu gibi tıp alanında da görev yapmışlardır. Kadın hekimlerin olduğu ve bunlar için Hititçe'de ayrı bir sözcük bulunduğu tabletlerden anlaşılmaktadır (10). Bu bilgi meslek uygulamasında cinsiyet ayrımının yapılmadığı gösteren bir veri olarak değerlendirilebilir. Modern dünyada olduğu gibi Hitit'te de hekimler özgür insanlardı ve hekimlik sınır tanımaz bir meslekti. Bu 3. Ramses'le 3. Hattusili arasında bir yazışmadan açıkça anlaşılmaktadır. Bu yazışmada Hitit Kralı Mısır fırvanundan kendisine hekimler göndermesini istemekte; onların işlerini meslek kuralları içinde yapmalarına olanak sağlayacağını garanti etmektedir. Öteki ilkçağ toplumlarında olduğu gibi Hititlerde de hekimlerin en büyük rakibi din adamları ve büyücüler idi. Hitit yasalarının kara büyüü yasakladığı, ancak öteki büyü türlerinin de hoş görülmediği anlaşılmaktadır. Özellikle kara büyü Hitit yasalarınca ölümle cezalandırılılabiliyordu (2). Hekimlerin mistik ritüeller kullanmalarına karşın, uğraş olarak din adamlarından ve büyücülerden ayrılması ve toplumda belli bir sosyal konuma sahip olmaları önemlidir. Onların meslek uygulamalarında özgürlük ile temellenen bir değer sistemleri olduğu savunulabilir.

Hititlerde yaşam temel bir öneme sahiptir. Birçok ilkçağ toplumu gibi onların da yaratılış efsaneleri vardır ve bu efsane yeniden doğuşla ilgili temel özellikleri içermektedir. Hititlerdeki sonsuz yaşam döngüsüne olan inanç gelecek nesillerle ilgili pek çok değer ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hitit'te bu hem gelecek kuşakların maddi olarak gözetilmesine, hem de kötü mirasın (babanın suçlarından doğan lanetin) gelecek nesillere geçeceği inancına yol açmıştır. Hititlerin yaşamla ilgili temel inançları ölü gömme ritüellerinde açıkça ortaya çıkmaktadır. Sonsuz yaşama inanç, onların ölü bedenine sonsuz bir saygı duymalarına neden olmuştur. Gerek Hititlerde gerekse öteki Anadolu uygarlıklarında toplu ölü gömme geleneği yoktur. Bunu bir nedeninin de böyle uygulamaların ölünün

kendi yaşam döngüsünü engelleyecek bir unsur olarak görülmesi olduğu düşünülebilir. Benzer biçimde ölü bedeninin parçalanması ya da eksik gömülmesi de Anadolu'da görülmemektedir. Bazı uygarlıklarda, kı Hitit Uygarlığı da bunlardan bindir, ölüm cezasının kişiyi parçalayarak gerçekleştirelmesine karşın, cezanın ölümün ötesine geçmesine izin verilmez ve idam edilen kişinin bütün parçalan bir arada gömülür. Böyle bir cezanın sonunda bile olsa ölüye Hoker pozisyonu verilir, çünkü Hoker pozisyonu (dizler ve dirsekler bükülü ve önde birbirlerine dokunacak kadar yakın olmaları durumu) bebeğin ana rahmindeki duruşudur ve yeniden yaşama dönüş için başlangıç noktasıdır (7).

Hitit Devleti'nin M.Ö. 1200'lerde yıkılmasından sonra Anadolu'da bir kargaşa dönemi yaşanmıştır. Ancak Hitit Uygarlığı küçük beylikler biçiminde yaşamlarını sürdüren topluluklarda etkili olmaya devam etmiştir. Hititler Anadolu'ya kendilerinden sonra gelen uygarlıkları önemli ölçüde etkilemişlerdir (2).

Galatlar

Hititlerden sonra Anadolu'da tarih sahnesine çıkan önemli uygarlıklar Frig'ler, Dor'lar, Akai'ler ve Galatlardır. Frig'ler, Dor'lar ve Akai'ler, her üçü de farklı kökenlerden gelmelerine karşın Batı Anadolu'da Antik Yunan kültürünü benimsemişlerdir. Bugüne dek tarihçileri yanıltan ve onları aynı etnik kökenden gelen kavimler olarak değerlendirmelerine neden olan klasik Yunan dilini kullanmaları olmuştur. Kuşkusuz Batı Anadolu'daki ton kültürünü oluşturan ve Helen Uygarlığı olarak adlandırılan bütüne temel olan bu uygarlıkların önemi yadsınamaz. Efesos'lu Haraikleitos'un, Thales'in ve Homeros'ım Anadolu'lu oldukları gözardı edilemez. Ancak kanımca bu oluşum, kökenlerinden başlanarak bir bütün olarak ele alınmalıdır. Helen Uygarlığı'nın biyoetiğe yaptığı büyük katkılar ve bunlardan özellikle etik metodolojisinin temellendirilmesi konusuna yönelik olanlar tümüyle ayrı bir yazının konusu olabilir.

Helen Uygarlığı bazı bakımlardan Hitit Uygarlığımdan etkilenmiştir; ancak Hitit Uygarlığı'nın asıl izleyicileri şaşılacak biçimde çok uzaklardan gelmişlerdir. M.Ö. 600Terde Fransa'da

bulunan bu grup M.Ö. 287'de 3 kol halinde Anadolu'ya gelmiş (12) ve kendilerinden pek de farklı bir kökenleri olmamakla birlikte çok farklı bir uygarlık oluşturmuş olan İonyalılarla hiç karşılaşmamıştır. Bu kavime Galatlar denmektedir. Gerçekte Galatlar tek tanrılı bir dine sahiptirler ve Hititlerin politeistik dinine yabancıdırlar, fakat Helen Uygarlığı'nın politeizmi onlarda daha büyük bir nefret uyandırdığı için daha önce Hititlerin yerleştikleri yüksek platoya yerleşip İonya'yı yağmalamayı yeğlemişlerdir. Anadolu'nun yerli halkı ile kaynaşarak Hitit kültürünü almışlardır. Ama gelenekleri gereği bazı yönlerden Hititlerden çok farklıdırlar; örneğin yaşamdan çok ölümü temel alan bir ahlak anlayışları vardır. Tek tanrıları Kubaba (siyah hanım) ana ve doğurgan olmanın yanında ölümü de simgeler. Galatlar için ölüm daha iyi bir yaşamın kaynağıdır. Ölümden sonra daha güzel bir yaşam ancak güzel bir ölümle başlayabilir. Ölüm yalnızca bir geçittir (12). Bu anlayış Galatların intihar olgusuna olumlu bakmasına neden olmuştur. Galatlarda ötanazinin en uç örnekleri ve harakiri benzeri uygulamalar çok yaygındır (12) ve toplumca yüceltilmektedir. Ruhun ölüm-süzlüğü de GalatTarda önemli bir düşüncedir. Ölümün bir değer olarak kabul edildiği ahlak anlayışları ile yaşamın kutsallığı temel alan ahlak anlayışları arasında önemli farklılıklar vardır. Galat kültürü bunun en iyi örneklerinden biridir. Topluluğa katkıda bulunamayan ve yük olduğunu düşünen yaşının, özellikle savaşlarda, kendi isteği ve toplumun yüceltmesi ile ölüme terkedilmesi gibi uygulamalar bu değer sisteminin önemli göstergileridir.

Galatlarda bekâret önemli bir değerdir. Bu kavram erkek bekâretini de içermektedir. Bu amaçla yapılan törenlerde erkeğin bekâretinin sembolü olarak sünnet kastrasyon uygulanmıştır. Tanrıça Kubaba'ya kendini adamayı seçen erkekler, erkekliklerini kendi elleriyle ona kurban ederler; bunu gerçekleştirenlere Gal denilirdi. Gal olan erkeğin Ana Tanrıça ile birleştiği kabul edilirdi (12). Bu gelenegin daha sonra Anadolu'da sünnet geleneği ile, Batı'da ise din adamlarının evlenmemesi ve bekâret yemini etmesi biçiminde sürdüğü öne sürülebilir.

Galatlarda toplum birimi ailedir. Tek eşlilik dışındaki ilişki biçimleri reddedilmiştir ve tüm

normlar ve etik ilkeler aileyi koruyacak biçimde gelişmiştir. Bu nedenle Galatlarda da enest Hititlerde olduğu gibi en büyük ahlâksızlık olarak kabul edilmiştir (12).

Galatlarda toplum liderlerini oluşturan sınıfa Drüidler denmektedir. Bu grubun üyeleri herhangi bir hiyerarşiye bağlı olmaksızın halk arasında yaşayan, onlarla aynı gündelik işleri paylaşan, bilge kişilerdir. Dogma koymamışlardır ve klasik din adamlarına benzemezler. Bir anlamda toplumun vicdanım temsil ettikleri, ahlâki değerleri belirleyip toplumu yönlendirdikleri söylenebilir (12). Bu bakımdan günümüzün etikçilerine benzetilebilirler.

Galatların Anadolu ve konumuz açısından önemi, onların Hitit Uygarlığının değerlerini hem Anadolu'nun yerli halkı durumuna gelerek yaşatmaları, hem de beraberinde taşıyıp yeniden Avrupa'nın kuzey ve orta kesimlerine götürmeleridir. Kelt kökenli Galatlar bugünkü Belçikalıların ve bazı kuzey Avrupalıların atalarıdır (12). Kuzey Avrupa'da bugün geçerli olan değerlerin bir bölümü gerçekte Akdeniz kültürü ile karışmıştır. Bu nedenle bugün Avrupa'da ortaya çıkan etik yaklaşımların bir tez ya da antitez olmaktan çok, bir sentez oldukları savunulabilir.

İslam Döneminde Biyoetik'in Evrimi

Daha yakın çağlara geldikçe, Anadolu'daki yerli halkla gelip geçenler arasındaki kültürel kaynaşmanın örnekleri daha açık olarak ortaya çıkmaktadır. Bizans İmparatorluğu Helen Uygarlığı'nın bir devamı gibi görülebilecekken yine de Anadolu'nun yerli kültüründen etkilenmiş ve sonuçta Doğu Roma İmparatorluğu olarak varolabilmiştir. Selçuklularsa doğudan getirdikleri gelenekleriyle Anadolu'nun yerli halkına daha kolay uyum sağlamış ve bu nedenle Anadolu'da kalıcı bir devlet kurabilmişlerdir (13). Bu noktada Müslümanlığın önemli rolünü vurgulamak gerekir. Anadolu halkının müslümanlığı benimsemesi sanıldığından daha güç olmuştur (13). Bunda Anadolu'da geleneklerin köklü oluşumun ve kapalı toplum yapılarının bulunuşunun rolü büyüktür. Bugün bile Türkiye'nin İslam ülkeleri arasında farklı bir yapıya sahip olmasının nedeni bu olabilir. Anadolu'da sosyal yaşamda ahlâki normlar her zaman dinin yaptırımlarından daha belirleyici ve önemli olmuştur. İslam Anadolu halkı tarafından

yaygın olarak kabul edilmesinin nedeni, onun bu normlarla bir ölçüde örtüşmesi ya da onlarla uyum içinde olmasıdır. İslam en etkili biçimde yerleştiği Osmanlı İmparatorluğu döneminde bile Anadolu halkı, İstanbul halkı kadar etkin bir biçimde bir İslam toplumu özelliği göstermemiştir. Atatürk I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sırasında Anadolu halkının, yani yerli halkın bu özelliğini açıkça görmüştür. Bu nedenle Türkiye, halkının büyük bölümü Müslüman olmasına karşın laik bir ülke olabilmiştir. Başkenti Galatların da başkent olarak seçtikleri Ankara'dır ve şehrin sembolü Hititlerin Güneş Kursu'dur. Belki de bu nedenle, Eski Anadolu Uygarlıkları olarak sınıflandırılan uygarlıkları ilgili elde edilen bilgilerin yalnızca üzerinde yaşadığımız toprakların geçmişinden daha fazla bir şeyi, bugünkü toplumumuzu ve onun değerlerini tanıttığını savunmak gerekir.

Bu durumun çağdaş biyoetiğe pek çok yansıması olmuştur. Örneğin küretaj ve gebeliği önleyici yöntemler Türkiye'de pek çok ülkeden, hatta Batı ülkelerinden daha kolay kabul görmüştür. Bunda Anadolu Tu kadınların desteğini görmüş olmasının rolü büyüktür. Olumsuz bir etki olarak ise, bekâretin Türkiye'de hastalıklı denebilecek bir öneme sahip olmasından söz edilebilir. Öyle ki bugün hâlâ genç kızlar kızlık zarı muayenesi için hekimlerin önüne sürüklenmektedir. Yine Anadolu'lular hâlâ bir anlaşmadan sonra el sıkışmanın yazılı metinlerden daha önemli olduğuna inanmaktadırlar.

Sonuç

Görüldüğü gibi, gerek toplumsal gereksinimleri önemsemesi, gerek toplum sağlığına ve gelecek nesillerin gönencine öncelik vermesi, gerekse adil olma kaygısıyla Hitit Uygarlığı'ndan günümüze pek çok etki kalmıştır. Enesti yasaklayan (M.Ö. 1900), hayvanlara belli oranda hak tanıyan ve onlara karşı üstün tür olmanın sorumluluğunu duyan bir uygarlıkta etikten, bios'u temel alan bir etiğin varlığından söz edilebilir. Her ne kadar Hitit Uygarlığı'nda hekimler güvenilir kişiler olarak öne çıkmışlarsa da bir hekim andına rastlanmamaktadır. Ancak yangın çıkma olasılığı olan yerlerde çalışanlarla ilgili böyle bir metne rastlanmış olması ve daha başka bazı veriler, Hitit Uygarlığında and

içme-yemin etme geleneği olduğunu göstermektedir. Bu uğraş eliklerinde de Hititlerin, olasılıkla Sümerlerden esinlenerek, öncü olduklarını göstermektedir. Hekimlerin mahkelerde bilirkişi olarak görev alması uygulaması da Hititlere kadar izlenebilmektedir. Hititler hem Anadolu'yu ve Avrupa'yı özellikle Galatlar yoluyla, hem de İonya'yı ve Eski Yunan Uygarlıklarını etkilemişlerdir. Bugün Türkiye'de hâlâ bazı gelenek ve değerlerin kökenini araştırırken, onların Hititlere kadar uzandıkları görülmektedir. Onların Anadolu halkının değer sistemini çok derinden, hatta İslam'dan bile daha derin bir biçimde etkiledikleri söylenebilir. İşte bir belirgin etki, "AnadoluTu" denen, özgün sosyokültürel yapısı ve değer sistemi olan bir halkı tanımlamayı zorunlu kılmaktadır.

KAYNAKLAR

1. Akyıldız E. Taş Devri'nden Osmanlı'ya Anadolu. 3. Baskı, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1990; 57-77.
2. Dinçol M A. Hititler. Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi. Ed. Eren M., 1. Baskı, İstanbul, Görsel Yayınları, 1992: B-208.
3. Eyüboğlu İZ. Anadolu Uygarlığı. 2. Baskı, İstanbul, Der Yayınları, 1991; 29.
4. Örs Y. Gelişmekte olan bir kavram: Biyoetik. Sağlık Bilimlerinde Etik dizisinde sunulan basılmamış metinden, İstanbul, 1989.
5. Potter V R. Bioethics: Bridge to the Future. 1. Edition, Englewood Cliffs (N.J), Prentice-Hall, 1971.
6. Örs Y. Les bases historiques et modernes d'une synthase Anatolienne. The Turkish Yearbook of International Relations, 1982.
7. Özgüç T. Ön Tarihte Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri. 1. Baskı, Ankara, TTK Yayınları, 1948.
8. Emre K. Yanarlar: Afyon Yöresinde Bir Hitit Mezarlığı. 1. Baskı, TTK Yayınları, 1978: 63-7.
9. Dinçol A M. Ashella Rituali (CTH 394) ve Hititlerde Salgın Hastalıklara Karşı Yapılan Majik Girişimlere Toplu Bir Bakış. Belleten 1985; 193: 1-40.
10. Ünal A. Hitit tıbbının ana hatları. Belleten 1980; 175:476-95.
11. Kramer SN. Tarih Sümer'de Başlar. Çeviren: Muazzez İlmiye Çığ, 2. Baskı, Ankara, TTK Yayınları, 1995: 50-3.
12. Lequenne F. Galat'lar. Çeviren: Suzan A L B E K , 2. Baskı. Ankara, TTK Yayınları, 1991.
13. Roux JP. Türklerin Tarihi. Çeviren: Galip Üstün, 4. Baskı. İstanbul, Doğan Yayın Holding, 1995: 127-37.